

stavkih ekspresionizma. Erotični motiv, ki ga včasih imenujejo cankarijanskega, dobi pri F. Berniku pretanjeno razlago in ambivalentno razvidnost. Lik matere, sicer tudi poprej navzoč, v avtobiografskih črticah združuje prefinjeno psihološko analizo s socialno realnostjo. Mati in ženska sta postali prevladujoča lika v kratki prozi in avtorju se razodeva paleta likov v specifični izraznosti. Morda zasluži posebno pozornost v sicer naravnem, ravnem obravnavanju Cankarjeve proze tisti del, ki govori o nastavkih ekspresionizma, kjer proti koncu svojega ustvarjanja Cankar preraste avtobiografsko izkustvo. Vojna kot meditativna pripovedna tema v Podobah iz sanj ima posebno mesto v Cankarjevi prozi – iz več razlogov. Vojna in cenzura sta nesporno krojili umetniku drugačne možnosti kot realistične – torej je simbolika ne le estetska kategorija, ampak tudi zavesten plašč, pod katerim je skrito pomensko jedro. F. Bernik je premišljeno poimenoval ta delež Cankarjevih črtic kot nastavek ekspresionizma ob zavesti Cankarjeve simbolistične stilizacije. Pri pojmovanju ekspresionizma, raje stičnega možnega momenta, se je oprl na H. Bahra in v zvezi s Cankarjem ostal diferenten do pojmovanja F. Zdravca. Resnično je mogoče govoriti o nastavkih ekspresionizma skozi Cankarjevo simbolistično oblikovanje. Narodna in socialna ideja sta ob vsej zavesti človeške katastrofe organsko zraščeni in avtorjevega poudarka je vredno spoznanje o sedanjosti in prihodnosti v luči teme, svetlobe, groze in upanja. Pri Podobah iz sanj je težko izločiti tiste komponente, ki so pri vsebinsko tako različnih črticah simptomatične, ne da bi zastrli drugačenovalentne črtice.

Pazljivo branje F. Bernikove Tipologije Cankarjeve proze nam odkrije ob že znanih ugotovitvah (ali tudi drugačnih), da razprava ponuja celoto Cankarjevega pripovedništva v optiki tipologije kot poglobljeno, analitično dejanje, s težnjo po sintetičnem posploševanju v pisateljevih razvojnih stopnjah. Tipološke posebnosti in določljive komponente ostajajo v ospredju F. Bernikove razprave, pri čemer mu je bila izhodiščnega pomena Cankarjeva proza in avtor ni pristajal na nikakršne teoretične ali ideološke apriorizme. F. Bernik je izpričal temeljito, vsestransko poznavanje Cankarjevega proznega opusa, v teoretičnem in literarnozgodovinskem pogledu je upošteval domače in tuje avtorje in sicer ne glede na sorodne ali raznorodne poglede, pri čemer je ostal avtonomen poznavalec Cankarja. Znal je slediti heterogenim tipološkim posebnostim, upošteval raznoliko stilizacijo Cankarjeve proze in v razvojnem loku strnil povezujoča spoznanja. Morda kako osvetlitev pogrešamo, ki ne spada v ožjo domeno tipološkega raziskovanja. F. Bernika pri raziskovalni akribiji odlikuje prožen, skrben slog, občutek za lep jezik. Kljub temu da gre za razpravo, je Tipologija Cankarjeve proze široko dostopna.

Igor Gedrih

Srednja vzgojiteljska šola v Ljubljani

TEORETIČNO IN ZGODOVINSKO O ZNANSTVENI FANTASTIKI

Drago Bajt : Ljudje, zvezde, svetovi, vesolja : eseji o znanstveni fantastiki, Lj. 1982, 231 str.

Izid Bajtove knjige kaže na to, da smo domala pusto ledino nekega področja začeli orati. Ta ledina je domača znanstvena fantastika (dalje : ZF) oziroma bolje : domače teoretično ukvarjanje z ZF. Bili bi krivični, če bi rekli, da se pred Bajtom še nihče ni esejistično ukvarjal z ZF. Ne bi smeli prezreti Borisa Grabnarja in morda še koga. Vendar pa ima knji-

ževna objava večji in razločnejši domet kot objava v posameznih bolj ali manj specializiranih revijah (npr. Življenje in tehnika).

Ker živimo v času, ko v svetu prehaja ZF iz trivialne v »pravo« književnost, doma pa se tudi pojavljajo vidnejši dosežki v tej književni zvrsti (Gradišnik, Remec, Kuščer idr.), je Bajtova knjiga bodisi kot informacija ali orientacija prišla ravno prav.

Prispevki za to knjigo so izhajali sprva ločeno (na več mestih v 2. polovici 70. let), zato se včasih nekatera dejstva ponavljajo, kar pa ne škoduje oziroma celo koristi glede na pregovor, da je ponavljanje mati učenosti.

Po kratkem informativnem uvodu se Bajt loti razvojne linije ZF. Predstopnjo zvrsti najde v stari utopični književnosti (linija : More, Campanella, Voltaire, Cabet idr.). A šele znanost (tehnika) 19., zlasti pa 20. stol. je omogočila razmah zvrsti, ki jo utemeljujeta dve večkrat si nasprotujoči, tukaj pa nujno stikajoči se oziroma povezujoči se sferi : znanost in umetnost (= fantazija). Ker pa je ZF le predvsem umetnostna (književna) zvrst, je umetnost (literarna obdelava) pred znanostjo (znanstveno-tehničnimi dejstvi).

V eseju Ljudje, zvezde, svetovi, vesolja Bajt ponudi nekaj opredelitev ZF. Npr. (str. 32) : »Znanstvena fantastika je mitično preoblikovanje, saj ji gre za transponiranje stvarnosti v mit, ki nastane s prikazovanjem metaforične vsebine različnih modelov stvarnosti.« Ali pa (str. 40) : »Znanstveno-fantastično je vsako književno delo, ki na literarni način gradi logično mogočo prihodnjo stvarnost v zamišljenem mitičnem okviru.« Ali pa : (str. 45) ZF je »fantastična predstavitev vesolja v prostoru in času s pomočjo logično-znanstvene posledičnosti, ki zna z izjemnostjo ali nemogočnostjo položaja postaviti bralca v drugačen odnos do stvari.«

Sicer Bajt v tem prispevku podrobneje raziše izvore ZF in jih najde že v mitu (str. 35) : »ZF je torej v resnici novodoben posnetek mita in umetni nadomestek znanosti...« Ker pa je mit nekaj temeljnega in bistvenega, s tem ZF nedvomno pridobi. Tu bi lahko pridali, da je ZF v tem hipu res značilna mitologija vesoljske dobe. V eseju Bajt še obširno nakaže razvoj zvrsti skozi književnost od renesanse do 20. stoletja.

V eseju Dvojni obraz prihodnosti obravnava avtor znani Zamjatinov antiutopični (se pravi : kruto realistični?!) roman Mi (esej je prvič izšel kot spremna študija v slovensko izdajo tega romana). Tako ta roman kot oba njegova bolj znana naslednika Huxleyev Krasni novi svet in Orwellov 1984 (datumsko nadvse aktualni) se ukvarjajo z istimi problemi : z družbeno organizacijo in funkcionalizacijo oziroma z odnosom podrejenega (slabotnega) posameznika do nadrejene (totalitarne-represivne) države. Bistveno vprašanje bivanja v tej (Mi) ali taki družbi (druge podobne antiutopije) pa je v razkolu med srečo in svobodo. Sreča je biti delček tistega Mi, Svoboda pa je izbor lastne individualne poti in je obenem odsotnost Sreče. Sreča in Svoboda stojita tako na nasprotnih polih in skupaj nista dosegljivi. Ker je lažja pot Sreča (podrejenost, prilagojenost, konformizem, izrekanje Da), je jasno, da je mnogo privlačnejša in vrednejša splošnega zanimanja. Svoboda pa je pač, kot pravi R. Luxemburg, »svoboda tistih, ki mislijo drugače« (samostojnost, oporekanje, upornost, izrekanje Ne). V nadaljnjem prikaže Bajt še Zamjatinove ruske predhodnike na področju antiutopije od Odojevskega do Kuprina.

Drugi del knjige se ukvarja z domačo ZF. Potem ko se temeljiteje posveti Mencingerjevemu Abadonu, poda Bajt pregled slovenske ZF med vojnama. Pri tem pridejo na plan manj znani književniki (Feigel, Rehar, Brežnik idr.) ali pa posamezna dela bolj znanih književnikov : Kristana (Pertinčarjevo pomlajenje), V. Levstika (Dejanje), Novačana (Nadčlovek). Med posebno zanimivost sodi dejstvo, da se imenuje Levstikov junak v Dejanju enako kot glavna književna oseba pri Orwellovem 1984 (O' Brien) !!

V posebnem sestavku se Bajt ukvarja z D. Feiglom, ki ga upravičeno imenuje slovenski Jules Verne. Feigel je v 20. in 30. letih izdal več knjig, ki opisujejo vrsto posebnih novih izumov in s tem povezane pustolovščine.

Sledi pregled povojne slovenske ZF. Tu izstopajo: V. Pečjak, B. Gradišnik, M. Remec in F. Puncer. Knjigo zaključuje esej, ki nadomešča strnjen povzetek obravnavane tematike. V njem Bajt razvidno in pregledno obdela genezo in tipologijo domače ZF.

Večstransko tehtno knjigo, ki je izšla v zbirki Kultura pri Mladinski knjigi, odlikuje še lepa, primerna oprema (Božidar Grabnar), posebej razveseljivo pa je še, da je ne kazijo ne stvarne ne tiskovne napake (le Tominec stoji dvakrat namesto pravilnega Tominška), kar je redek pojav v domačih logih.

Andrijan Lah
Slovenska knjižnica v Ljubljani

PRIMERJALNI SLOVAR VOJAŠKIH POJMOV

Izšel je *Primerjalni slovar vojaških pojmov*; izdal ga je *Vojnoizdavaški zavod* iz Beograda. Pri sestavljanju, prevajanju in redigiranju slovarja je sodelovalo več kot sto vojaških strokovnjakov in slavistov iz vseh politično-kulturnih središč, tudi iz Ljubljane; naš del so oskrbeli v glavnem isti avtorji, kakor so že prej sodelovali pri slovenskem Vojaškem slovarju.

Slovar je zelo zajeten. Na tisoč straneh leksikonskega formata je obdelanih okrog 15.000 pojmov in 1.500 povelj, in sicer tako, da ima v prvem delu slovarja vsak uradni srbsko-hrvatski termin ob sebi poimenovanje v makedonščini, slovenščini, albanščini in madžarščini, v drugem delu pa ima vsak teh jezikov svoj abecedno urejeni register s številčnimi vodilkami na osnovni, primerjalni del. Gesla so brez slovničnih podatkov.

Iz uvoda v slovar izvemo, da je ta znanstvena leksikografska publikacija nastala iz potreb po praktični uresničitvi zasnove splošne ljudske obrambe, in sicer skladno z določbami Ustave SFRJ in Zakona o splošni ljudski obrambi, po katerem je v oboroženih silah zagotovljena enakopravnost jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije. Slovar je namenjen predvsem enotam teritorialne obrambe in civilne zaščite, predavateljem in učencem vojaških šol ter prevajalcem vojaške literature. Uredništvo izraža prepričanje, da bo slovar na svojevrsten način obogatil tudi posamezne jezike.

Vrednost in uporabnost takega slovarja je v prvi vrsti odvisna od osnovnega izbora gesel. Primerjalni slovar vojaških pojmov daje vtis, da ima kljub zajetnosti premalo gradiva. Čeprav je vanj vključen marsikateri pojem, ki ga npr. v Vojaškem slovarju ni, se po obsežnosti besedja z njim ne more meriti. Stalnih zvez z besedo *vojaški* npr. je v Primerjalnem slovarju 187, v Vojaškem slovarju 385.

Nadrobnejši pregled gesel primerjalnega slovarja odkriva tudi, da geselski izbor ne pokriva v celoti in enakomerno vseh vej stroke, da torej ni dovolj koordiniran. Beseda *artiljerijski* nastopa v 75 zvezah, *brodski* v 64, *avijonski* in *letački* skupaj pa le v 25 zvezah. V slovar so sprejeta npr. vsa, tudi nevojaška odlikovanja, opuščeni pa so nazivi za vojakinje; v njem je *topovska cev*, ni pa *minometne*, *mitralješke* in *puškine cevi* ipd.